

Innovative Educational Technology for Personal Development through Art Creative Activities
Иновативни педагогически технологии за личностно развитие чрез художественотворчески дейности

ЕФЕКТИВНИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ РОДИТЕЛИ И УЧИТЕЛИ КАТО ФАКТОР ЗА ПОЗИТИВНОТО ЛИЧНОСТНО РАЗВИТИЕ НА СЪВРЕМЕННОТО ДЕТЕ

Гергана Славчева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията представя идеи за изграждането на ефективни взаимодействия между родителите и учителите по време на провежданите по график родителско-учителски срещи. Акцентите са поставени върху разкриването на възможностите на метода транзакционен анализ за изграждането на ефективно сътрудничество между родителите и учителите.

Keywords: interaction, family, school

Противоречивите социални промени през последните десетилетия повишиха отговорностите на семейството и училището като източници на сигурност и благополучие за съвременното дете. В епохата на глобалната култура, която се явява пъстър конгломерат от послания и въздействия, доброто сътрудничество между семейството и училището се превръща в един от главните фактори за позитивното личностно развитие на съвременното дете. Успешното сътрудничеството между семейството и училището може да се осъществи само ако родителите и учителите се ръководят от идеята да осъществяват ефективни взаимодействия помежду си.

Ефективните взаимодействия между родители и учители се явяват базисно условие за възпитанието на децата в хуманност, свободолюбие и творчество. Тези взаимодействия дават възможност на учениците да наблюдават и да копират модели на човешки отношения, изградени на основата на сътрудничеството и взаимното уважение. Факт е обаче, че тези модели могат да бъдат усвоени от децата само при условие че родителите и учителите поддържат в дългосрочен план ефективното сътрудничество помежду си.

Съвременните технологии осигуряват многобройни възможности за осъществяване на ежедневни контакти между родителите и учителите, но провежданите по предварителен график родителско-учителски срещи се явяват основните форуми за обсъждане на академичните постижения и поведенчес-

ките прояви на учениците. Традиционните срещи между родители и учители могат да повишат своята ефективност като изключително полезни и необходими форуми за обмяна на информация и опит, ако се спазват някои основни препоръки.

1. Необходимо е учителите да демонстрират еднакво отношение към всички родители. Това създава атмосфера на добронамереност и справедливост и е добра основа за изграждане на мащабна система за сътрудничество между семейството и училището.

2. Преди родителските срещи е необходимо учителите да подготвят персонална информация за всеки ученик. Тази информация трябва да съдържа данни за конкретните постижения и пропуски, които ученикът е демонстрирал в периода след последната родителско-учителска среща.

3. Информацията, свързана с личните постижения и успехите на ученика, трябва да се съобщава преди информацията за съществуващите пропуски. Това създава приятна атмосфера и е добра основа за сътрудничество с родителите.

4. Препоръчително е родители да получават персонална информация за постиженията или пропуските на децата си. На общите родителско-учителски срещи трябва да се обсъждат само темите, които касаят колективния живот на класа.

5. Учителите трябва да предоставят на родителите конкретна, а не обща информация за възникнали проблеми. Общата информация често пъти е неясна и поради това затруднява родителите в намирането на ефективни стратегии за справяне с проблемите.

Примери за обща информация:

„Иван бяга от час“.

„Петя има пропуски по математика“.

Примери за конкретна информация:

„Иван бяга от час. Мислите ли, че има някаква конкретна причина за това? Можем ли съвместно да решим проблема?“

„Петя пропуска да напише домашните си по математика две поредни седмици. На какво според Вас се дължат тези пропуски?“

6. Засрамващите стратегии се явяват изключително неефективен начин за справяне с проблемите. Този тип стратегии не трябва да бъдат прилагани нито към децата, нито към техните родители.

7. По време на общите срещи учителите могат да обсъдят съвместно с родителите конкретните характеристики на поведението, което очакват да бъде демонстрирано от учениците. На базата на това обсъждане може да бъде съставен списък с репертоар от умения, които учениците трябва да усвоят и да демонстрират в общуването.

Подобна идея разработват още през 80-те години на XX век А. Голдстейн и колеги (Goldstein, Carr, Davidson, Wehr, 1981). Те предлагат програма за

тренинг на социални умения, предназначена предимно за агресивни юноши. Програмата включва усвояване на следните умения: слушане; започване на разговор; водене на разговор; задаване на въпроси; изказване на благодарност; представяне на себе си; умение за представяне на други хора; правене на комплименти; молене за помощ; присъединяване към други хора; даване на указания; следване на указания; извинение; убеждаване; познаване на собствените чувства; адекватно изразяване на собствените чувства; разбиране на чувствата на другите; справяне с нечий чужд гняв; справяне със страха; награждаване на себе си; искане на позволение; споделяне на нещо; помагане на другите; преговаряне; прилагане на самоконтрол; защитаване на собствените права; адекватно реагиране при закачки и дразнене; избягване на неприятности с други хора; избягване на спорове и боеве; отправяне на оплакване; откликване на оплакване; спортменство след игра; справяне с неловките ситуации и срама; справяне с игнорирането; защитаване на приятел; реагиране на опити за убеждаване; реагиране на неуспех; справяне с объркващи послания; справяне с обвинения; подготвяне за труден разговор; справяне с групов натиск; започване на интересна дейност; преценяване на причините за появата на даден проблем; поставяне на цели; преценяване на собствените способности; събиране на информация; подреждане на проблемите по реда на тяхната важност; вземане на решения; концентриране върху определена задача (Goldstein, Carr, Davidson, Wehr, 1981).

През последните десетилетия програмата доказва своята ефективност за справяне с агресивните прояви сред юноши (Goldstein, 1999, 2001; Goldstein, Reddy, 2001; Daleflod, Goldstein, Nensen, 2006). Поради зачестилите прояви на агресия предлагаме този списък от умения да бъде популяризиран сред всички ученици. Дори и учениците в начална училищна възраст могат успешно да усвоят и да включат в собствения си поведенчески репертоар голяма част от посочените умения. Доброто сътрудничество между родителите и учителите би осигурило демонстрирането на тези умения както в училищна, така и в семейна среда.

8. По време на родителско-учителските срещи е удачно да бъдат обсъдени характеристиките на ефективното поведение както на самите родители, така и на учителите. Като базисна информация за този тип обсъждане могат да бъдат използвани идеите на метода транзакционен анализ.

Основни идеи на метода транзакционен анализ

Транзакционният анализ предлага достъпни идеи за усъвършенстване на междуличностните взаимодействия както на формално, така и на неформално равнище. Главно условие за успешност е активното участие на всички, добро-намереното отношение и желанието за промяна.

Методът транзакционен анализ е създаден от американския психиатър Ерик Бърн като метод за групова психотерапия. Той е популяризиран през петдесетте години на XX век. Основното предимство на транзакционния

анализ е, че борави с език, близък до ежедневния. Поради тази причина, а и поради факта, че методът взема модели от функционирането на вътрешния свят и ги прехвърля върху начина, по който се опитваме да се свържем с другите, Б. Ейвъри го определя като мощна педагогическа терапия (Avery, 2000: 4). Въпреки динамиката на нашето време и бързото развитие на технологиите идеите на транзакционния анализ звучат актуално и съвременно, а самият метод крие много възможности и перспективи, които могат да бъдат творчески доразработени и прилагани практически.

В началото на своята работа Бърн установява, че ако наблюдаваме хората, можем да видим как се променят пред очите ни. Това са промени в израза на лицето, речника, интонацията, жестовете, позите на тялото, изразенията на лицето. Понякога тези промени се осъществяват изключително динамично и са едва забележими. Те са производни от трите его-състояния – Родител, Възрастен, Дете, които представляват три отделни психически феномена. Главните букви отличават его-състоянията от конкретните разбирания за родител, възрастен и дете (Berne, 1961: 24).

Основната хипотеза, заложена в транзакционния анализ, твърди, че „мозъкът функционира като високочувствително записващо устройство“, което запечатва всяко преживяване от момента на раждането, а може би и преди него“ (Harris, 1991: 27). Бърн отбелязва, че процесът на съхраняване на информацията е химичен и включва редуциране на данните и кодирането им. Опростената аналогия със записващо устройство е полезна за обяснение на процеса на запомняне и е в съответствие с използвания от транзакционния анализ опростен, ежедневен език. Независимо как се извършва запазването на информацията, възпроизвеждането става с голяма точност. „Записите“ са последователни и непрекъснати. Всяко от его-състоянията представлява специфичен базисен модел на мислене, чувства и поведение. Тяхното въвеждане е основано на три аксиоматични положения (Berne, 1961).

1. Всеки възрастен човек някога е бил дете. Детството носи специфични емоционални преживявания, които са уникални за всеки човек, определят се от външните събития и независимо дали са добри, или лоши, оказват влияние върху формирането на его-състоянието Дете.

2. Всеки нормален човек има потенциалната способност за адекватна оценка на реалността. Способността да се систематизира получената информация и да се взема разумно решение, се отнася до его-състоянието, обозначаващо като Възрастен.

3. Всеки човек, достигнал зряла възраст, има родители или хора, които са ги замествали в периода на детството. Те в голяма степен са източник на информацията, участваща във формирането на его-състоянието Родител. Според теорията на транзакционния анализ личността по естествен път диференцира трите его-състояния и те хармонично си взаимодействат.

Основни характеристики на его-състоянията

Родител

Его-състоянието Родител представлява огромна колекция „записи в мозъка“ на неоспорвани или наложени външни събития, възприети в ранните години – приблизително първите пет (Harris, 1991: 38). За всеки човек, преживял годините на детството, съществува „екип“ от възрастни хора, който осигурява оцеляването и се грижи за задоволяване на основните потребности. Обикновено това са биологичните родители, осиновители или специалисти, ако детето се отглежда в социално заведение. Наиманованието Родител най-точно описва данните дотолкова, доколкото в по-голямата си част те се дължат на примера и съжденията на собствените родители или на хората, които ги заместват. Много наши убеждения, предразсъдъци, ценности, отношения към действителността се базират на външни източници. Този процес е автоматичен и не зависи от активността на детето. Всичко, което детето е видяло да правят родителите му, и всичко, което е чуло да казват, е записано в Родителя. Родителят е специфичен за всеки човек, тъй като е „запис“ на такива ранни преживявания, които са уникални за него. В Родителя са записани всички правила, норми на поведение, които детето чува от родителите си и вижда в начина им на живот. Тези правила и норми на поведение се записват в Родителя „направо“, без корекция, тъй като през първите години от своя живот детето не притежава социалната и умствена зрялост да прецени доколко те са правилни или погрешни. Тези правила са на разположение през целия жизнен цикъл. В хода на съзряването те могат да бъдат преосмислени и преобразувани благодарение на активното участие на Възрастния. Уверен в себе си израства млад човек, който открие, че повечето от записите в неговия Родител са надеждни и му помагат успешно да се ориентира в социалната действителност и да се справя с проблемите.

Дете

Докато външните събития се записват като съвкупност от данни в Родителя, реакциите на малкия човек спрямо това, което вижда и чува, се записват в его-състоянието, което Бърн нарича Дете. Томас Харис, анализирайки Детето, отчита, че тъй като малкият човек не притежава речник при най-критичните си преживявания, повечето от неговите реакции са чувства (Harris, 1991: 48). Детето представлява най-примитивното его-състояние, функциониращо като набор от чувства, форми на поведение и мисли, присъщи на човека през детството. Следователно то възприема външната и вътрешната действителност по начин, характерен за по-ранен възрастов етап. Бърн описва Детето и чрез характерните за детството спонтанност, импулсивност, любознателност, интуиция, емоционалност.

Възрастен

Его-състоянието Възрастен разполага с обобщения, основаващи се на обективна преценка, организираност, надеждност и разумност, ориентирани към текущата действителност. То има отношение към фактите и в някаква степен функционира

подобно на компютър, оценявайки реалността, проверявайки наличните възможности, и взимайки рационални решения (Rudestam, 1982). За разлика от Детето и Родителя, които започват да функционират от момента на раждането, Възрастният се включва към края на първата година, когато детето разбира, че може да върши някои неща самостоятелно. Томас Харис дава следното описание на Възрастния: „Десетмесечното дете започва да разбира, че може да прави нещо, което произтича от собствената му представа и оригинално мислене. Това самореализиране слага начало на Възрастния. Данните във Възрастния се натрупват в резултат на способността на детето да установи само за себе си по какво се различава „концепцията“ за живота, която е в неговия Родител, и „концепцията“ за живота, така, както я чувства в Детето. Възрастният разработва „мислена концепция“ за живота, базираща се на събраните и на обработените данни“ (Harris, 1991: 52).

И трите състояния са изключително важни за правилното функциониране на личността. Детето се явява източник на интуиция, творчество, спонтанност. Чрез Възрастния човек преработва постъпващата информация, изчислява вероятностите, търси фактите, способстващи ефективното взаимодействие със средата. Благодарение на Родителя човек може ефективно да играе ролята на родител на своите деца. Той автоматизира много от ежедневните ни реакции, което спестява време и енергия. Това освобождава Възрастния от необходимостта да взима множество тривиални решения и дава възможност на енергията да се насочи към решаването на важни житейски проблеми.

Промяна на състоянията се налага само в случаи, когато вследствие на доминиране на едно от тях се нарушава равновесието чрез проява на конфликтност, раздразнителност, несъгласие, изразени по различни начини. На тези реакции често се дава определението „неефективни“. Те могат сериозно да застрашат добрия тон в общуването, а в педагогическия процес могат да предизвикат сериозни проблеми в междуличностните отношения.

При осъществяване на междуличностните взаимодействия е важно да се разпознават белезите на его-състоянията. Най-подробно и в синтезиран вид те са описани от Т. Харис (Harris, 1991). Той ги разделя на два типа – физически и словесни белези.

Белези на Родителя

Физически: „сбръчкано лице, свити устни, наизидателно вдигнат пръст, клатене на глава, „ужасен на вид“, тропане с крака, ръце на кръста, скръстени на гърдите ръце, кършене на ръце, цъкване, въздишане, погалване на някого по главата“.

Словесни: използването на типични думи и изрази като: „веднъж завинаги“, „никога“, „трябва“, „глупост“, „нахален“, „отвратителен“, „тъп“, „миличко“, „синко“, „длъжен си“ и др. (Harris, 1991: 101 – 102). Разбира се, трябва да се има предвид контекстът, в който са употребени, а също и целият израз, за да не се смесват със случаите, когато Възрастният след сериозно обмисляне решава, че е длъжен да направи нещо.

Белези на Детето

Физически: „сълзи, трепереща устна, цупене, свиване на рамене, сведен поглед, дразнене, възхищение, смях, гризане на ноктите, кикотене и др.“.

Словесни: изрази като: „искам“, „не знам“, „не ме интересува“, „по-голям“, „най-голям“, „по-добър“, „най-добър“ и др. (Harris, 1991: 102).

Белези на Възрастния

Физически: физическите белези на Възрастния се изразяват в мимиката и позата при внимателно изслушване на събеседника – непрекъснато движение на лицето, очите и тялото, пряк израз на лицето и др.

Словесни: думи, търсещи специфичността на конкретната ситуация – „какво“, „къде“, „кога“, „кой“, „как“, „по какъв начин“, „сравнително“, „верен“, „фалшив“, „вероятен“, „възможен“, „непознат“, „обективен“, „аз мисля“, „разбирам“, „моето мнение е“ и т.н. (Harris, 1991). Представените белези дават възможност да се диагностицира активираното его-състояние в реалните взаимоотношения.

В развитието на идеите на транзакционния анализ его-състоянието Възрастен заема особено място – като понятие, ключово за способността на човека (и детето) за развитие (Levkova, 2015).

Предлагаме описанието на някои техники за разпознаване на его-състоянията.

1. Запишете по един пример за проявата на трите състояния – Родител, Възрастен, Дете, свързани с вашето поведение, мисли и чувства в последно време.

2. Припомнете си събитията от последните 24 часа и опишете ситуациите, в които са се проявили Вашите Родител, Възрастен, Дете.

3. Припомнете си важни за Вас събития, в които сте се намирали в състояние Дете. Запишете какви чувства сте изпитвали и за какво сте мислили. Припомнете си Вашето поведение, мисли и чувства, когато сте се намирали в това състояние.

4. По аналогичен начин запишете чувствата, мислите и поведението, когато сте се намирали в състояние Родител. Ако считате, че е необходимо, отново проиграйте наум тези ситуации. Към състояние Родител е лесно да преминем, ако си зададем въпроса: „Какво говорят у мен моите родители (или други роднини)?“.

5. Запишете набора от мисли, чувства и поведения, които са се проявили в ситуации, когато сте били в състояние Възрастен. За да разграничите Възрастния от Родителя или Детето, си задайте въпросите: „Съответстват ли това поведение, мисли и чувства на подхода на възрастен към дадената ситуация?“. Ако отговорът е положителен, то реакцията е на Възрастен.

6. Опишете следствията, които произтичат от тези три типа реакции.

7. Опишете какви поведенчески реакции Вие интерпретирате като изходящи от Родител, Възрастен, Дете при хората, с които общувате.

8. Ако работите в група, определете трима доброволци, които да реагират като Родител, Възрастен, Дете на подадените стимули. Нека останалите участници в групата да интерпретират тяхното поведение.

9. Припомнете си ситуация, в която сте се чувствали въввлечени в неприятна серия от рутинни комплементарни транзакции. Възможно е това да е ситуация на работното място или взаимоотношения с близък човек. Определете състоянията, в които сте се намирали Вие и партньорът Ви. Определете способи, които бихте могли да използвате за пресичане на потока от транзакции. В началото записвайте възможните пресечни реакции. От списъка изберете един или няколко способа, които бързо водят до постигането на успех (Malkina-Pih, 2004: 162 – 164).

Доказало своята ефективност във формалните отношение е его-състояние-то Възрастен. Възрастният предполага ясни и точни послания, търсенето на решение, сътрудничество. Разбира се, Родителят и Детето също имат определена роля, но ако са доминиращи, могат да снижат ефективността на общуването. Например родителската позиция от страна на учителите, изявена чрез забрани или разрешения на определени действия на учениците, може да улесни процеса на общуване, защото в много случаи го автоматизира. Ако е доминираща обаче, родителската позиция може да предизвика негативна емоционална окраска и сериозно да снижи доброто настроение.

В заключение можем да посочим, че при определени обстоятелства посочените стратегии за ефективно общуване между родители и учители е невъзможно да бъдат приложени. Причините за това са различни, но най-често те са свързани с липсата на интерес от страна на родителите. При наличието на подобни сценарии учителите често се явяват единствените възрастни, които носят професионалната и морална отговорност да пазят достойнството на детето.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Avery, B. (2000). *Principi na psihoterapiata*. Sofia: Lakov PRES. [Ейвъри, Б. (2000). *Принципи на психотерапията*. София: Лаков ПРЕС].
- Berne, E. (1961). *Transactional analysis in psychotherapy: A systematic individual and social psychiatry*. New York: Grove Press.
- Daleflod, B., Goldstein, A. P., Kalt, M. & Nensen, R. (Eds.). (2006). *New Perspectives on Aggression Replacement Training: Practice, Research and Application*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Goldstein, A. P., Carr, E., Davidson, G. & Wehr, II P. (1981). *In Response to Aggression. Methods of Control and Prosocial alternatives*. New York: Pergamon Press.
- Goldstein, A. P. (1999). Aggression Reduction Strategies: Effective and Ineffective. *School Psychology Quarterly*, 14(1), 40 – 58.

- Goldstein, A. P. (2001). Low-Level Aggression New Targets for Zero Tolerance. In: J.N Hughes, A., La Greca, M. & Conoley, J. C. (Eds.), *Handbook of Psychological Services for Children and Adolescents* (161–182). New York, NY: Oxford University Press.
- Goldstein, A. P. & Reddy, L. A. (2001). Aggression Replacement Training: A Multimodal Intervention for Aggressive Adolescents. *Residential Treatment for Children & Youth*, 18(3), 47 – 62.
- Harris, T. (1991). *Az sam dobar, ti si dobar*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Харис, Т. (1991). *Аз съм добър, ти си добър*. София: Наука и изкуство].
- Levkova, I. (2015). Ego-sastoianieto Vazrasten – alternativa na roditelskite poslania. V: *Образование, развитие, изкуство. Позитивно развитие*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”. [Левкова, И. (2015). Его-състоянието Възрастен – алтернатива на родителските послания. В: *Образование, развитие, изкуство. Позитивно развитие*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“].
- Malkina-Pih, I. (2004). *Tehniki tranzaktnogo analiza I psychosinteza*. Moskva: EKSMO. [Малыхина-Пых, И (2004). *Техники транзактного анализа и психосинтеза*. Москва: ЕКСМО].
- Rudestam, K. (1982). *Experiential groups in theory and practice*. Monterey, California: Publishing Company.

EFFECTIVE INTERACTION BETWEEN PARENTS AND TEACHERS AS A FACTOR FOR POSITIVE PERSONAL DEVELOPMENT OF MODERN CHILD

Abstract. The article presents ideas for building effective interaction between parents and teachers using the scheduled parent-teacher meetings. The accents are being put on opening up the possibilities of transactional analysis method to build effective cooperation between parents and teachers.

✉ **Dr. Gergana Slavcheva, Assist. Prof.**
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: slavcheva@uni-plovdiv.bg